

ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОГО КЛАСУ В ПРОЦЕСІ ПАРТІЙНОГО БУДІВНИЦТВА

У статті досліджується роль політичних партій у формуванні політичного класу та визначаються етапи виникнення сучасної політичної еліти в незалежній Україні.

Ключові слова: політичний клас, політична еліта, політична партія, влада, партійне будівництво, демократизація.

Формування демократичних засад в Україні потребує функціональної дієздатності політичних партій. Партії є своєрідним каналом забезпечення просування на демократичному шляху всього суспільства. Виступаючи одним із базових політичних інститутів, вони дедалі становляться провідним чинником у формуванні політичного класу.

Аналіз наукової літератури свідчить, що у багатьох публікаціях розглядаються різні аспекти діяльності політичних партій. Особливо ґрунтовні роботи можна виділити у таких дослідників, як Г. Агафонова, В. Базів, А. Білоус, К. Богомаз, О. Гарань, О. Дергачов, М. Кармазіна, І. Кресіна, О. Крюков, В. Лісовий, В. Литвин, Л. Нагорна, М. Примуш та інші.

В той же час недостатньо розробленими є аспекти партійного впливу на формування дієздатного політичного класу як головного чинника вдосконалення політичної системи.

Виходячи з цього, метою даної статті є визначення специфіки та особливостей становлення політичного класу сучасної України в процесі партійного будівництва та формування відповідної партійної системи.

Політичний клас є достатньо широким соціальним прошарком суспільства. Його становлять особи та групи професійних управлінців, які мають формальний статус у суспільстві, ресурси впливу та реальну владу. Традиційно під політичним класом розуміють усіх тих, хто бере участь у політичному процесі. Це – депутати загальнодержавного та регіональних рівнів, вищі посадові особи виконавчої влади, чиновники, які мають безпосереднє відношення до прийняття

політичних рішень, функціонери політичних партій та громадських організацій, політичні технологи, іміджмейкери, політологи, аналітики, а також представники опозиції. Але останнім часом представники політичного класу все частіше плутають політику з бізнесом на користь своїм інтересам, тим самим не створюють позитивного середовища в розвитку держави і суспільства.

Все більше в цій «каламутній воді» прийняття політичних рішень та розподіл державних ресурсів лобіюють так звані «закулісні гравці», які часто мають значно більший вплив, ніж офіційні державні посадовці. Це найвпливовіші представники фінансово-промислової, військової, медійної ієрархії тощо. І в сукупності всі ці суб'єкти становлять правлячий клас держави [3, с. 44–45].

Виникнення сучасного політичного класу в Україні є наслідком впливу цілого комплексу чинників, серед яких – зміна типу партійної та виборчої систем та структурні зміни в органах державної влади, демократичні тенденції в розвитку громадянського суспільства. Процес формування політичного класу також детермінований характером переходу від тоталітарного політичного режиму до демократичного, рівнем політичної культури, еволюційністю правлячої еліти, історичним спадком принципів і форм управління, регіональними особливостями держави та наростанням ваги політичної влади й загостренням боротьби за неї.

Істотний вплив на формування політичного класу справляє партійне будівництво в усі роки незалежності.

На початку 90-х рр. XX ст. були сформовані відповідні умови для багатопартійності. Однак на той час у суспільстві ще не була сформована уява про сутність та призначення, що унеможливило зміну еліт, оскільки, незважаючи на кризу комуністичної ідеї, реальна влада і важелі управління державою за суттю залишалися в руках комуністичної еліти. Нові політичні еліти, які могли б протистояти їй, ще не сформувалися, а самі виборці з недовірою ставилися до кандидатів від новостворених партій.

Але партійне будівництво набирає швидких темпів і вже із середини 90-х рр. починається поступова трансформація політичного класу. Відбувається зміцнення сформованих корпоративних груп державно-політичної, фінансово-бізнесової та партійно-політичної еліти, що дає поштовх для виникнення партій, які покликані легалізувати інтереси вказаних груп і реалізувати їх у владних інституціях. Важливим чинником, що визначив подальший розвиток партій та перебіг електорального процесу, стало вдосконалення виборчого законодавства. Політичне протистояння владних інституцій

привело до укладання конституційного договору і досягнення домовленості щодо проведення парламентських виборів 1998 р. за змішаною системою. Це спричинило стрімке зростання кількості партій та активізацію їхньої боротьби за виборців та вплив на діяльність уряду, хоча вони ще відкрито не заявляли про наміри бути учасниками розподілу урядових в уряді [2, с.25].

Початок 2000 року характеризувався, перш за все, олігархізацією політичної еліти, поступовим зрощенням влади і бізнесу. У Верховній Раді України того часу різко зросла чисельність підприємців, легальних мільйонерів. Бізнес-групи почали створювати власні політичні партії, які б відображали та лобіювали інтереси великого бізнесу. Політичний клас набуває ознак закритості, інкорпорація всередині нього звужувалася та ускладнювалася. На жаль, питання зростання професіоналізму членів політичного класу залишалося відкритим [3, с. 90].

З 2004 року була розпочата активна конкуренція правлячої частини політичного класу та опозиції. Межею боротьби стала «помаранчева революція», яка розкрила раніше приховані проблеми, але реальних наслідків для покращення системи управління не мала. Здійснювалася спроба посилити вплив партій на формування політичного класу. Парламентські вибори 2006 р., дійсно, продемонстрували підвищення долі партійного капіталу, але ефективності в управлінні досягти так і не вдалося. До 2007 р. парламент був практично бездіяльний завдяки складному процесу створення коаліції, а опозиція була неспроможною в об'єднанні конструктивних зусиль.

З 2009 року і по цей час спостерігається посилення централізації влади. Сьогодні науковці, навіть, наголошують на поверненні авторитарності принципів управління. В той же час у громадянському суспільстві визріває замовлення на професійних управлінців, що підштовхує необхідність адміністративної реформи, яка має на меті створити якісно нову систему управління, максимально спростити політичні функції та знизити рівень проявів корупції. Також дещо спрощується процес входження до політичного класу, оскільки загальнодемократичні тенденції як в державі, так і зовні сприяють посиленню політичних партій, опозиції, громадських організацій на прийняття політичних рішень.

Згідно з єдиним реєстром громадських формувань Міністерства юстиції України на 2011 рік, в Україні є зареєстрованими 185 політичних партій. Вони активно впливають на діяльність органів державної влади, економіку, соціальні процеси, відносини між

державами. Як один із базових інститутів сучасного суспільства, без якого не можливе функціонування представницької демократії, партії поступово становляться невід'ємною частиною всієї демократичної системи, особливо парламентської демократії.

Суспільно-політична роль партій виявляється в їхніх функціях. Під функцією політичної партії ми розуміємо завдання, які вони виконують в політичній системі суспільства. Слід розрізняти функції партій, які закладені в певних нормативних актах, що регулюють діяльність політичних партій, і фактичні функції, які сьогодні виконують партії. Існують різні підходи щодо суті функцій політичних партій. Наприклад, американський політолог К. Лоусон зазначає, що сферою діяльності партії може бути уся сфера політики і будь-яку функцію політичної системи може виконувати партія. Інші політологи розцінюють партії як звичайні організації, які в своїй діяльності не піднімаються вище рівня активності «груп тиску» або «груп інтересів». Американський політолог Дж. Брайс виділяє такі функції партій: підтримка однаковості між членами партії; рекрутування нових прихильників; стимулювання ентузіазму виборців, акцентуючи увагу на численності партії та важливості її мети; інформування виборців про політичні питання, які вирішує партія, про особисті достоїнства вождів і недоліки суперників; відбір кандидатів на певну посаду тощо.

У політиці вирізняють й інші функції партій: організація громадської думки з питань, які торкаються життєвих інтересів нації; мобілізація виборців навколо партійних кандидатів; виховання громадської думки і дедалі активніше виконання партіями «загальноосвітньої ролі в процесі політичної соціалізації»; забезпечення неперервності політичних зв'язків між парламентом і народом.

Однією з головних функцій політичних партій є боротьба за політичну владу і пов'язане з нею формування правлячої еліти і складу уряду. В умовах парламентської демократії в ході виборів партії ведуть боротьбу за владу. Вибори дають їм доступ до важелів влади; їхні підсумки визначають, які саме партії протягом встановленого законом терміну будуть керувати державою, а саме безпосередньо впливати на внутрішню і зовнішню політику, інші сфери життєдіяльності суспільства.

Партії служать головним механізмом у комплектуванні та поповненні еліт, через який кандидати на політичні посади готуються і відбираються на всіх рівнях партійної піраміди та через який, зокрема, обирається національне (державне) політичне керівництво. Відбір кандидатів усередині партій часто є більш вирішальним етапом, ніж

подальші загальнонаціональні чи регіональні вибори. В ній окрім зазначеного відбувається політична соціалізація членів партій і прихильників, виховання та ідентифікація їх у певному політико-ідеологічному руслі. Передача цих соціальних цінностей та політичних уподобань може здійснюватися з покоління в покоління.

Завдяки демократизації суспільних процесів політичний клас, безумовно, має ставати більш відкритим та інституціоналізованим. Однак позитивні тенденції розвиваються дуже повільно, наштотвхуючись на своєму шляху на численні перешкоди. Дається взнаки перманентний конфлікт правлячої та опозиційної частини політичного класу, зниження внаслідок цього авторитету державної влади на міжнародній арені [3, с. 90]. В цілому він виявився не здатним консолідувати суспільство, тим самим не зміг виправдати довіру з боку громадян. Тому сьогодні ми спостерігаємо відчуження громадян від власної держави, тотальну недовіру до влади, посилення соціальної апатії. За даними соціологічного опитування Центру Разумкова, за останні півроку понад 60 % українців вважають, що події в Україні розвиваються у неправильному напрямку. Нинішня влада практично нічим не відрізняється від попередньої – саме до таких висновків прийшли експерти за результатами соціологічного дослідження. Тільки 15,2 % опитаних говорять про те, що події розвиваються у правильному напрямі. Можливо, це і є, приблизно, та група людей, що підтримує чинну владу. Під час приходу до влади Віктора Януковича і Партії регіонів рівень довіри був дуже високий. Така ж ситуація була і після приходу до влади Віктора Ющенка, але нині швидкість, з якою громадяни України втрачають довіру, навіть перевищує той період [5].

Вирішення цих та інших складних питань повинне стати основним завданням сучасного етапу державотворення в Україні, здійснити як можна якісніше новий ефективний політичний клас. Особливої уваги та вдосконалення вимагає відповідальність політичних партій за надані виборцям обіцянки. Цей вид відповідальності, на жаль, майже не реалізується на практиці. Необхідно активніше започатковувати в діяльності партій стандарти демократичних інститутів. Має з'явитися справжня дискусія в партіях, яка б висувала конструктивні ідеї та механізми їхньої реалізації, збільшувала б конкуренцію всередині партії та формування на цій основі справжніх дієздатних лідерів, кадрових джерел живлення.

Тільки тоді, на нашу думку, запрацює інститут виховання і вирощування еліти як потенціалу політичного класу. Поки що згідно з результатами загальнонаціонального опитування, проведеного

соціологічною службою Центру Разумкова, більшість громадян України вважають, що у випадку, якщо одночасно змінити весь кадровий склад центральних і місцевих органів влади на інших людей, ситуація в країні не змінилася б (39,8 %) або змінилася б на краще (29,5 %). Лише 8,8 % опитаних вважають, що ситуація в країні у цьому випадку змінилася б на гірше. А 21,8 % респондентів, взагалі, вагалися з відповіддю на питання. Розподіл відповідей на це питання практично не змінився порівняно з 2000 роком, коли також більшість респондентів вважали, що у випадку, якщо одночасно змінити весь кадровий склад центральних і місцевих органів влади на інших людей, ситуація в країні не змінилася б (40,2%), або змінилася б на краще (30,1%) і лише 6,9% опитаних вважали, що ситуація в країні у цьому випадку змінилася б на гірше. 22,8% респондентів у 2000 році вагалися з відповіддю на це запитання [6].

Сучасна управлінська еліта сформувалася в незалежній Україні вже після розпаду Радянського Союзу. Але сьогодні нові вимоги до підготовки управлінських кадрів. Політичний клас має наповнюватися професіоналами, які отримали відповідну освіту і мають необхідний практичний досвід в системі управління. Цю проблему слід вирішувати поєднанням декількох категорій управлінців: представників політичних партій, активістів, які у результаті політичної боротьби отримують легітимні основи для управління суспільством; представників громадянського суспільства, які володіють необхідними знаннями і в силу своїх професійних якостей є незамінними для процесів державного управління, прийняття і реалізації політичних рішень; професійних управлінців, тобто спеціалістів найвищого рівня, які розділяють основні цінності політичного класу і використовують свій інтелектуальний потенціал на користь державного розвитку. В той же час, на думку Є. Остренко, це повинні бути незаангажовані суб'єкти державного управління, які знаходяться осторонь партійних політичних процесів [3, с. 84-85].

Отже, сьогодні і політичні партії, і державні службовці та лідери всіх рівнів, органи державного управління мають створити концепцію подальшого розвитку держави і суспільства, забезпечити сучасні механізми реалізації наявних проблем та запропонувати чіткі програми подолання кризового стану в економіці, соціальній політиці, залучення трудових ресурсів до розвитку занедбаних територій країни.

Можливо, це і є той критичний момент, коли виникає необхідність формування нового політичного класу, який зможе впливати на політичні рішення в державі.

В умовах демократизації партійне будівництво має посприяти конкуренції ідей і механізмів нарощування соціально-економічного потенціалу, перевірки на функціональну дієздатність лідерів, еліти та зростити такі політичні сили, які б застabilізували політичну систему і позитивно вплинули на реформування всього суспільства.

Література

1. Політичні партії як суб'єкт формування політико-управлінської еліти в умовах політичної модернізації : навч. посіб. / [Е. А. Афонін, Ю. С. Ганжуров, О. І. Крюков] / Нац. акад. держ. упр. при Президентіві України, Укр. т-во сприяння соц. інноваціям. — К. : Парлам. вид-во, 2008. — Вип. 6. — 416 с. — (Відкрита дослідн. концеп.).
2. Лещенко В. М. Особливості становлення української багатопартійності в умовах суспільної трансформації / В. М. Лещенко // Стратегічні пріоритети. — 2009. — Вип. 1 (10) — С. 22–28.
3. Остренко Є. І. Політичний клас як чинник державотворення в сучасній Україні : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02 / Євгенія Іванівна Остренко. — Луганськ, 2011. — 173 с.
4. Соціологічні опитування Центра Разумкова [Електронний ресурс] : соціологічне опитування 2011 р. / Укр. центр екон. і політ. дослідж. імені Олександра Разумкова. — Режим доступу до веб-сайту : http://www.razumkov.org.ua/ukr/article.php/expert.php?news_id=2844
5. Соціологічні опитування Центра Разумкова [Електронний ресурс] : соціологічне опитування вересень 2011 р. / Укр. центр екон. і політ. дослідж. імені Олександра Разумкова. — Режим доступу до веб-сайту : <http://www.razumkov.org.ua>
6. Таран С. Політичний клас, який вже не може [Електронний ресурс] / С. Таран // Укр. правда : інформ. веб-сайт. — 2006 р. — 24 берез. — Назва з титул. екрану. — Режим доступу до газ. : <http://www.pravda.com.ua/articles/2006/03/24/308>
7. «Національний екзит-пол 2010: вибори Президента України. Результати опитування виборців» / укладач І. Філіпчук. — К. : Фонд «Демократичні ініціативи» ім. І. Кучеріва, 2010. — 60 с.

В статье исследуется роль политических партий в формировании политического класса и определяются этапы возникновения современной политической элиты в независимой Украине.

Ключевые слова: *политический класс, политическая элита, политическая партия, власть, партийное строительство, демократизация.*

This article examines the role of political parties in the formation of the political class and define the stages of a modern political elites in independent Ukraine.

Key words: *political class, political elite, political party, government, power, democratization.*

Захарова Тетяна Миколаївна – викладач-стажист кафедри політології та міжнародних відносин Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.

Рецензент: проф. Щедрова Г. П.